

“ Non est mortale quod opto ”

Wesalia

Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis
en Folklore

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring
van Wuestwezel

(VERSCHIJNT VIJF MAAL PER JAAR)

Zevende Jaargang

1932

Nr 4

Oudheidkundige Kring van Wuestwezel

EERE-VOORZITTERS :

Baron R. de Kerchove d'Exaerde, Burgemeester van Wuestwezel.

Z. E. H. Raeymackers, pastoor-deken, Esschen.

VOORZITTER : Jos. Van der Jonckheyd, kosten-drukker.

ONDER-VOORZITTER : Arthur Bosschaerts, schoolhoofd, Gooreind.

SEKRETARIS : Karel Pecters, gemeentearchivaris.

SCHATBEWAARDER : Frans Verstraelen, schoolhoofd.

AFGEVAARDIGDE VAN 'T GEMEENTEBESTUUR: C. Theuns, schepen.

BESTUURSLEDEN :

E. H. J. Van Loenhout, onderpastoor.

Jozef Cools, onderwijzer.

Gustaaf Goris, onderwijzer.

Jozef Van den Zegel, schoolhoofd, Achterbroek.

BESCHERMENDE LEDEN :

Provinciebestuur van Antwerpen.

Gemeentebestuur van Wuestwezel.

Oudheidkundige Kring van Esschen.

Geschied- en Oudheidkundige Kring der Zuiderkempen.

Hoogerw. Mgr. Hoppenbrouwers, prelaat van Grimbergen.

Hoogerw. Mgr. S. Le Grelle, huisprelaat van Z. H. den Paus, Bibliotheek van het Vaticaan, Rome.

Gravin L. du Chastel de la Howardries, Hollain.

P. Vermoelen, oud-lid der Bestendige Deputatie, Hoboken.

J. Schobbens, griffier der provincie Antwerpen.

Petrus Aerden, gemeenteontvanger.

J. Anthonissen, Kruisweg.

J. Berben-Van Beeck, IJzerenweglaan, Hoogboom-Cappellen.

J. F. Bevin, oud-leeraar H. B. S. Bergen op Zoom (Holland).

Alfons Beyers, Dorp, 106.

J. Blicke, Lange Herenthalsstraat, 26, Antwerpen.

J. Boeren, Dorpstraat,

A. Bogaert, gemeentesekretaris, Borgerhout.

Dr. V. Bosschaerts, geneesheer.

Ben. Braeckman, Graaf van Hoornstraat, 52, Antwerpen.

L. Braeckmans, drukker-uitgever, Brecht.

Eerw. Heer Kannunik Broeckx, pastoor-deken, Contich.

E. Brosens, Van Luppenstraat, 11, Antwerpen.

Wed. F. Breugelmans, Handelslei.

W. J. J. C. Bijleveld, archivaris, Leiden (Holland).

E. H. Celens, pastoor, Achterbroek.

E. H. G. Celis, folklorist, Heirnislaan, 5, Gent.

Fr. Claes, conservator Musea «Steen» en «Vleeschhuis», Antwerpen.

Louis Cools, Handelslei,

Armand Cosemans, Boudewijnstraat, 62, Antwerpen.

Jos. Cosemans, De Beuckerstraat, 17, Antwerpen.

R. Cuvillier, IJzerenweglaan, 60, Hoogboom-Cappellen.

Eerw. Zuster M. Damiana, klooster, Desschel.

L. De Bie, « Bloemenhof », Tuinwijk, Ekeren.

R. Debonnaire, tandarts, Merxem.

Gustaaf Deckers, Candidaat-Notaris.

E. H. C. De Clerck, Tolstraat, 54, Antwerpen.

E. H. L. De Coster, pastoor-deken, Ekeren.

E. H. Karel De Decker, onderpastoor, Esschen.

Baron Fernand de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Jonkvrouw Gwendoline de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Baron Henri de Kerchove d'Exaerde, senator, Gent.

Jonkvrouw Marie-Claire de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

Eerw. Heer Thierry de Kerchove d'Exaerde, Kasteel « Sterbosch ».

J. De Ridder-Van Beeck, Staticstraat, 17, Waterloo.

Dr. V. d'Espallier, Victor Jacobslei, 40, Berchem.

Mevr. De With, Lintsche stw. 60, Hove.

J. P. Dupont, Verbondstraat, 31, Antwerpen.

E. H. Kan. Dr. A. Erens, archivaris, abdij Tongerlo.

Festaets, Kerkstraat, 21, Mortsel.

E. H. Gagelmans, pastoor, Hulsen (Balen-Nethe).

Const. Goetstouwers, Calmpthoutsche Steenweg.

E. H. A. Goossenaerts, Legeraalmoezenier, Antwerpen.

Dr. J. Goossenaerts, Molenstraat 23, St. Amandsberg.

R. Govaert, onderwijzer, Gooreind.

Prof. Dr. L. Grootaers, hoogleeraar, Leuven.

E. H. Alb. Henderick, Koningshof, 's Gravenwezel.

Corn. Hens, maalter.

Jaak Hens, maalter.

WESALIA

Tijdschrift voor plaatselijke Geschiedenis en Folklore

Orgaan van den Oudheidkundigen Kring van Wuestwezel.

Beheer : FRANS VERSTRAELEN (postcheckrekening n° 1656.25)

Redactie : KAREL PEETERS, Bredabaan 155, Wuestwezel.

De Tol van Westdoorn

ONDER WUUSTWEZEL

toekomende aan den graaf van Hoogstraten. (1)

Wanneer de Heeren van Hoogstraten en hunne opvolgers, de graven en hertogen van Hoogstraten, het recht bekwamen om te Westdoorn, onder Wuustwezel, te hunnen voordeele *tol* te heffen is niet uitgemaakt.

De archiefstukken, welke wij desaangaande in 't Vorstelijk Archief van Salm-Salm te Anholt (Duitschland) en in Rijksarchief te Brussel aantroffen, bevestigen alleenlijk dat de rekeningen van den graaf van Hoogstraten voor de jaren 1530-1539 van dezen tol reeds melding maakten voor een bedrag van 8 schellingen 6 grooten Brabantsch, alsook dat de graaf van Oostervant, die, in 1440, de vrijheid van Hoogstraten verhieft van den hertog van Brabant in 't denombrement ervan o. a. den tol van Westdoorn vermeldt (2)

In de XVIIe eeuw werd dit tolrecht echter betwist en deze betwisting gaf aanleiding tot drie processen, welke een klaar beeld geven van den toldienst te Westdoorn onder 't Oud Regiem en welke wij voorafgegaan van een korte samenvatting, om wille van hunne belangrijkheid, met al de stukken die wij erover vonden, hierbij mededeelen.

(1) Lezing gehouden op het Vierde Kempisch Congres, Esschen, 31 Augustus 1931.

(2) Zie Rijksarchief te Brussel. — Leenhof van Brabant, n° 15 : *Denombrementen van Antwerpen*. 1495, bl. XC v° :

Item den Tol tot Hoochstraten gelt jairlycx omtr. 1 peeters.

Item den Thol tot Westdoirne gelt jairlycx i peeter.

I.

Het eerste stuk bevat de getuigenissen, welke den 1 Maart 1614, op verzoek van den heer Niklaas Blijens, rentmeester van den graaf van Hoogstraten, werden afgelegd voor den heer Niklaas van Mechelen, ridder, schepen, en den heer Jan de Gravelle, secretaris der stad Antwerpen, door Jan Symons, Jan Francken en Laureys Janssen.

Vier vragen worden er aan elk dezer drie getuigen gesteld :

Eerste vraag : Is 't waar dat de tol van Westdoorn altijd een zwijgende tol is geweest ?

Antwoord : Alle drie zijn te akkoord om dit te bevestigen ; jaren lang werd de tol geïnd door Geert Janssen, maar zij weten niet aan wien hij toekwam.

Tweede vraag : Kennen de getuigen het feit van een voerman, die doorgereden was en later beboet werd ?

Antwoord : De laatste getuige herinnert zich nog dat een voerman van Geertruidenberg tot 40 gulden boete veroordeeld werd om doorgereden te zijn ; de tweede getuige weet niets daarvan, maar de eerste heeft er ook ooit van hooren spreken.

Derde vraag : Op welke plaats placht het tolhuisje te staan ?

Antwoord : Er bestond geen tolhuisje, maar Geert Janssen woonde in zijn eigen huis, dat, volgens J. Symons, naast het zijne stond te Westdoorn, naast *den Wildeman*, waar een wapen van den tol uitstak ; later woonde hij, volgens L. Janssen, in zijne buurt te Gooreind, maar dat was alsdan wel veertig jaar geleden.

Vierde vraag : Werden de wagens, eens dat ze over het Loopken waren zonder te betalen, door den tollenaar achtervolgd ?

Antwoord : De twee eersten weten het niet bepaald, maar Laureys Janssen herinnert het zich nog.

Hier volgt het authentiek stuk met het verhoor en de getuigenissen over den tol van Westdoorn, uit het vorstelijk Archief van Salm-Salm, afd. Hoogstraten, 235. 4 :

1 MAART 1614.

Getuygenisse gedaen bij de ondergeschreven personen voor Heer Nicolaes van Mechelen Ridder Schepen en Mr Jan de Gravelle (1) secretaris der stad van Antwerpen als daer toe gecommiteert bij mijne Serre. Heeren Borgemeester ende Schepenen deser stadt by acte in dato prima martij *xvj*^o ende *xiiij*. Ten versucke van Mr Nicolaes Blyens in der qualiteyt als Rentmeester des Graeffschap van Hoochstraeten ende dat op sekere poincten ende interrogatorien bij hem geexhibeert en hier geinsereert raeckende de gerechticheyt van sekeren thol vanden Heere Grave van Hoochstraeten binnen Westdeuren gelegen onder den dorpe van Westwesel.

(1) Jan de Gavarellles was stadssecretaris van Antwerpen van September 1611 tot 29 Maart 1617, op welken datum hij pensionaris gekozen werd. Nicolaes van Mechelen was schepene of oud-schepene van 1585 tot 1620.

Interrogatorien waerop Mr Nicolaes Blyens in qualiteyt als Rent-meester des Graeffschap van Hoochstraeten is producerende de getuygen in margine deser gestelt [nl. Jan Symons, Jan Francken, Laureys Janssen].

1. Oft waerachtich ende den getuygen indachtich is dat den thol van Westdeurne gelegen onder Westwesel toecommende den selven thol den Heere Grave van Hoochstraeten altyts is geweest eenen swijgenden thol ende dat sulcx van ouder tijden is gehoirt ende verstaen geweest.

2. Item oft wel eertijts eenen wagen van Geertruydenberghe oft dier contreys tot Westdeurne is gepasseert waer aff den wageman vervaecht synde ergens ter syden gereden was ende aldaer slapende vande Tollenaer genaempt N. N. bevonden synde de selve Tollenaer hem overstreden heeft dat hij den voorgenoemden swijgenden thol was ontreden, dwelck den wagheman omtrent de viertich guldens heeft gecost ende meer ander ter saecken vant verswygen vanden thol syn aengesproken.

3. Item waer ende of wat plaetse het Tolhuyske plach te staene vanden voorgenoemden swijgenden thol.

4. Item dat de wagens gereden synde over het loopken, van den Tollenaer werden vervolght als den swijgenden Thol voorgen. ontreden wesende.

I. Op den iersten Martij van den Jaere XVJ^o ende vierthien is gecompareert voor de voors. commissarissen *Jan Symonssen* lantman geboren van Westwesel ende aldaer tegenwoirdich woonende op syn eygen goet oudt ontrent de sessentsestich jaeren gedaecht ende gedaen hebbende den behoirelycken eedt.

1. Gevraecht op den iersten articule van den voors. interrogatorien, heeft verclaert dat hem wel indachtich is van soo lanck alst hem gedenckt dat den thol van Westdeurne gelegen onder Westwesel altyts is geweest eenen swijgenden tol daer van pachter is geweest over veel jaeren voor de troublen eenen Geert Janssen, de welcke dyen thol plach tontfanghen ende gedenckt hem deposant dat den selven Geert Janssen ter diversche reisen de lieden die daer gepasseert waeren sonder te betaelen naereet, om die te bedwingen tot betaelinghe, dan en weet niet wie dat desen thol toequam.

2. Op den tweeden, segt hem daer aff niet te gedencken maer hevet wel hoiren verhaelen in andere geselschappen.

3. Op den derden, segt dat hij niet en weet van cenich tolhuysken, dan den voorseyden Geert Janssen woonde tot Westdeurne neffens den Wildeman ende stack een wapen vuyt vanden voors. thol voor syn deure alwaer den deposant aldoen neffens was woonende, ende alsnoch is woonende, ende is den selven Geert Janssen daarnaer gaen verhuysen opt Gooreynde.

4. Op den vierden en weet niet off dat waerachtich is dan heudt wel hoiren seggen, ende hem voorgelesen synde dese syne attestatie heeft die geteekent met sijn gwoonelyck merck.

II. Ten selven daeghe is gecompareert voor de voors. Commissarissen *Jan Francken* landtman woonende t Antwerpen oudt ontrent sessentsestich jaeren gedaecht ende gedaen hebbende den behoirelijcken eedt.

1. Gevraecht op den iersten articule vande voors. interrogatorien, seght dat hem wel indachtich is dat over veel jaeren eenen Geert Janssen ontfonck eenen thol, tot Westwesel opt Gooreynde daer hy woonde, ende een berdt van den thol voor syn huys vuytstack, dan en weet de deposant niet wie den thol toequam, dan gedenckt hem wel ende heeft selve gesien als yemandt voorby gereden was sonder den thol te betaelen dat den selve Geert Janssen die naereet tot Antwerpen toe, ende dede se betaelen ende brocht hem in cost, gelijk tselve hem oock dickwels geseecht heeft den voors. Geert Janssen, daer den deposant ontrent eenen bochscheut verre van woonde.

2. Op den tweeden articule segt dat hij van dit feyt van den waeghen nyet en weet te spreken dan weet wel ende gedenckt hem, dat alle wagens die vanden Hollantschen bodem quamen aldaer tol moesten geven ende was eenen swygenden

thol, jae den tollenaer was blij dat men door reet sonder te betaelen om syn proffyt daarmede te doen.

3. Op den derden segt datter geen tolhuysken en heeft maer woonde de voors. Geert in sijn eygen huys ende hiel herberg, ende daer ontfanck hij den thol.

4. Op den vierden en weet niet sekens daer aff te seggen, sluytende hier mede syne depositie, ende hem deselve voorgelesen zynde heeft die getceekent met sijn gewoonlijck merck.

III. Ten selven daeghe is oock gecompareert voor de voors. Commissarissen *Laureys Janssen* landtman geboren van Westwesel wonende in dese stadt oudt ontrent jaeren gedaeght ende gedaen hebbende den [behoerlijcken] eedt (de ontbrekende woorden zijn gansch onleesbaar).

1. Gevraeght op den iersten articule van de voirs. interrogatorien heeft verclaert wel te weten dat van outs te Westdeurne onder Westwesel heeft gelegen eenen swijgenden thol, gelyck hij selfs als hebbende daer over veel jaeren gewoont, gesien heeft ende van andere verstaen, dan en weet niet wie den thol toequam.

2. Op den tweeden, seght dat hem wel gedenckt dat eenen wagen van Geertruydenberghe oft van die contreys, passeerde te Westdeurne, waarvan den wagenman die gecomen was om te verthollen aen den tollenaer, onderwege in slaepe was gevallen, denwelcken den tollenaer alsoe slapen vindende, overstreet dat hij den swijgenden tol hadde overtreden, midts dien dat synen wagen daerentusschen tsy bij den knecht of yemants anders deur was gevuert, ende het coste dien wagheman wel bij de viertich guldens, voirts gedenckt hem dat ter diversche reysen veel wierden naergereden ende in kost gebrocht vanden tollenaer die genaempt was Geert Janssen, midts dyen sij doorgereden waren, sonder den voors. swijgenden thol te betaelen.

3. Op den derden segt datter geen huysken en was maer den voors. tollenaer doen hy hem gekent heeft woonde opt Gooreynde houdende herberge ende stack het berdt van den thol vooraen de straete uyt ende den deposant woonde te dyen tijt, dwelck nu wel viertich jaeren is geleden, niet verre van thuys van den selven Geert Janssen.

4. Op den vierden seght dat hem wel gedenckt dat als de wagens over het loopken gereden waeren sonder te betalen dat sij aldoen, als den voors. swijgenden thol overtreden hebbende, vervolght werden bij den tollenaer. Sluytende hiermede syne depositie ende deselve hem voorgelesen synde heeft die met sijn gewoonelijck merck onderteeckent/

Aldus getuycht ende overhoort bij de voorschreven Commissarissen ten jaere ende daeghe als boven.

Quod attestor J. De Gaverelle.

(7 blz. in-folio wat beschadigd.)

Verdere aanduidingen over het proces, waarvoor wellicht deze getuigen opgeroepen werden, hebben we nergens aangetroffen.

II.

Zoo komen wij dan tot het tweede proces dat, in 1648, door Jan Anthonissen, pachter van den tol, den 13 Maart van dit jaar daartoe aangesteld door den graaf van Rennenberg, voogd van Frans Paul de Lalaing, den zwakzinnigen graaf van Hoogstraten, ingespannen werd tegen Bernard Janssens van Zundert, die het tolkantoor voorbijgereden was zonder te betalen.

De advokaat van den beklaagde voert in zijn verweer, onder andere, de volgende redenen aan :

1. De graaf van Rennenberg heeft niet het recht dien tol te doen heffen, daar hij geen voogd van den graaf van Hoogstraten is ;

2. Sedert menschengeheugen, zelfs sedert 120 jaar is er zulke tol niet betaald ;

3. De eischers brengen geen enkel bewijs aan om dit tolrecht te staven, en toch wordt er, om tol te mogen heffen, een privilege van den prins en de toestemming der staten vereischt ;

4. Eerst in 1637 zouden Cornelis Blijens en in 1642 Peeter van Rijden den tol gepacht hebben, maar niemand van Zundert heeft ooit voor paard en kar betaald, waarvoor nu, bij elke reis, *een blanck en een negenmanneken* geëischt wordt ;

5. In 1530 zou de tol verpacht geweest zijn aan 8 schellingen 6 grooten, ongetwijfeld Brabantsch, een zeer kleine som, alhoewel er te Wuustwezel wekelijks meer dan 100 karren passeeren, zoodat de pachter wekelijks het vierdubbele, ja het tien- en twintigdubbele van zijne pacht zou ontvangen ;

6. Dat er sedert zestig en meer jaar te Westdoorn geen tol betaald werd, blijkt nog uit een attestatie van een tiental personen vóór de schepenen van Rijsbergen.

Daartegen voert de partij van den aanklager, onder andere, aan :

1. De graaf van Oostervant, Frank Van Borsele, heeft in 1440 de vrijheid van Hoogstraten van den Hertog van Brabant verheven en vermeldt in 't denombrement ervan o. a. den tol van Westdoorn ;

2. Deze tol staat als leen in 't Leenboek aangeteekend, zooals blijkt uit een authentiek uittreksel van 6 Juli 1649 ;

3. De rentmeestersrekeningen van 1531-1539 vermelden dezen tol ;

4. In 1631 en 1634 werd de tol bij 't uitgaan van de brandende kaars aan den meestbiedende verpacht, evenals in 1637 en 1642 ;

5. De heeren van Hoogstraten hebben dezen tol reeds meer dan 200 jaar lang aan de hertogen van Brabant geverificeert, enz. enz.

In deze zaak werd er, den 17 Juli 1648, een interlocutoir vonnis geveld, waarbij de ondertusschen weduwe geworden vrouw van B. Janssens, Joanna Abrahams, veroordeeld werd tot betaling.

Den 12 November 1649 ging zij echter in beroep.

Den 17 April 1651 werd Joanna Abrahams definitief veroordeeld tot betaling van den tol, zijnde 1 blank en 1 negenmanneke en tot de kosten van 't geding.

*Vonnis over den thol van Westdoren gescijt Wuustwezel
17 April 1651.*

In der saecke questie ende processe geport, ende gemoveert in reghte voor mijne heeren de gecommiteerde over de indicature van de questien rijsende int stuck van de licenten ende 't gene daerof dependeert binnen Antwerpen tus-

sche *Jan Anthonissen* als paghter van den thol van Westdoorn aenlegger ter eenre, ende *Bernaert Janssens* van Sundert gedaeghde ende verweerder ende naer desselfs aflijvigheijt *Joanna Abrahams* sijne weduwe resumerende ter andere sijden. Compareerde de voorschreven partijen te weten den aenlegger bij Meester Peeter Lams ende daer naer bij Meester Jacques Herrijns ende den verweerder ende resumente bij Meester Mattijs vanden bossche, ende daer naer bij nieuwers hun bieder Procureurs, naer dien de voorschreven aenlegger overgeevende sijne schriftelijcke aenspraecke, ende conclusie daer bij geseght hadden hem fonderende van den dagemente ende naer te nemen conclusie dat aen sijne excellentie den heere Grave van Hoochstraeten binnen Westwesel te competeren het recht van den thol geheeten Westdoren ter saecke ende uijt den hoofde van welcken thol werde van eene gelaeden kerre met een peert ontfangen ende betaelt een blanck ende een negenmanneken, nu wast soo dat den gedaeghde alsdoen op ghisteren waere gepasseert Westwesel met eene gelade karre ende een peert sonder de voorschreven gerechtigheijt betaelt te hebben, ende want den ontfanck van den selven thol hem aenlegger waere geaccordeert bij den heere grave van Renneborgh als momboir van den heere grave van Hoogstraeten volgende het bescheet van den 13° meert doen lestleden daer mede gaende, zoo concludeerde den aenlegger tot betalinge ende bij provisie tot namptisatie van een blanck ende een negenmanneken *aut alias salutariter* protesterende in sijn geheel te blijven van alle voordere gerechtigheden maeckende eijsch van costen waer tegen den verweerder dienende van antwoort seijde daer bij geleght hebbende copije van alsulcken aensprake ende conclusie als bij ofte van wegen de aenlegger *predicta, qua'* t'sijnen lasten waeren overgegeven ende daer tegens in corte antwoordende het naervolgende onder alle *etia in den eersten* wel expresselijck te ontkennen dat aen den heere Grave van Renneborgh als momboir over den heere Grave van Hooghstraeten soude competeren soodanigh recht van thol dat ieder geladene karre met peert passeerende den Dorpe van Westwesel soude moeten betaelen een blanck ende een negenmanneken als bij den 2° articul der voorschreven aenspraecke werdt gepretendeert gelijk sulckx schijn nogh apparentie van waerheijdt en ware hebbende, ingesien dat niet alleen binnen 's menschen gedenckenisse, maer oock sedert hondert ende twintigh iaeren ende meer soodanigen thol ende gerechtigheijt noeyt en ware betaelt ende dat den aenlegger int minsten geen bescheede te voorschijn en hadde weten te brengen, waer bij blycke soude dat aen zijne Excellentie den grave van Hooghstraeten soodanige gerechtigheijt waere competerende hadde den verweerder (*quod notandum*) in *actis* van versoght visie van qualiteijt van den heere grave Renneborgh mitsgaders van de instructie ende denombrement des aenleggers vermeldt bij den geexhibeerden bescheede van 13 meert doen lestleden, ende voorts van alle andere pampieren, bescheeden, ende documenten waer mede den aenlegger ofte sijnen autheur het assert recht van den questieusen thol verstonde te pretenderen, alias en bij gebreke van dien dat voor waeraghtigh soude gehouden worden datter soodanige bescheeden niet en waeren, ende den aenlegger hem daer mede niet mogen behelpen, op welck versoeck den aenlegger geconstringeert sijnde te doen ofte seggen, hadde desselfs procureur in *actis* van den geexhibeert sijne copije auctentique van seker extract getrocken uyt diversche rekeningen van den Rentmeester van den heere grave van Hooghstraeten verclaerende hem met geene andere bescheede te willen behelpen inder voegen,

EERST dat voor waeraghtigh moeste gehouden worden dat den heere grave van Rennenborg uijt wiens hoofde den aenlegger ware mutuerende sijne qualiteijdt niet en waere momboir van den heere grave van Hooghstraeten, ende oversulckx den aenlegger ongequalificeert omme te ageren, al wast soo dat aen den heere grave van Hooghstraeten eenigh recht van thol genaemt Westdoren waere competerende (des neen) soo insgelijckx voor waeraghtigh moesten gehouden worden, dat de aenlegger geene instructie ofte denombrement totten ontfanck van den asserten Tol ende waere hebbende, eijndelyck dat hij geene andere pampieren, bescheeden ende documenten tot bewijs vande gerechtigheijdt van den voorschreven pretensen thol ende waere hebbende als het voorgemelt extract uijt de rekeningen van den heere grave van Hooghstraeten het welck

examinerende werde bevonden int minste geen geloof waardigh te sijn ofte iets te geven tot verificatie van des aenleggers intentie, want voor 't eerste soo waere t'selve een simpele copije die naer reghte gans geen geloof en hadde, ten anderen den eigendom van eenigh thol ofte gerechtigheijdt moeste gebroceert worden mette privilegien vanden prince van den lande maght hebbende om thollen te stellen met consent van de staeten van de Landen daer toe gedragen mette concordaten, vercrijghbrieven van de selve gerechtigheijdt, ende diergelijke middelen, oock mette lanckdurige ende immemorale possessie van den ontfanck van den selven thol, waer van den aenlegger ende sijnen autheur sijn oversien, gelijk daer voor geallegueert waere, waeren de voorschreven rekeningen niet anders te houden dan voor private geschriften die *pro proferente* niet en probeerden, te min geconsidereert dat voor de verpaghtingen van den asserten thol die geschiet soude mogen sijn in de iaeren 1530, 31 ende 32 niet geprobeert en werde dat bij de passages oeyt soodanigen thol soude sijn betaelt, hadde den selven Tol t'sedert den voorschreven tijd pretenselijk geslaepen totten iaere 1637 ende alsoo over de hondert iaeren sonder oeyt middelen tijt verpaght te sijn, tot evident bewijs van de ongefondeerthijdt van den voorschreven thol ten voorschreven iaere 1637 soude paghter gebleven sijn *Cornelis Blijens* geobligeerde creature vanden voornoemden grave van Hooghstraeten, sonder dat noghtans deshalven geposeert werde dat int selve iaer 1642 als pretens paghter geweest waere *Peeter van Rijden* selven thol bij den gedaeghden imant van Sundert ofte daer ontrent oeyt soude wesen betaelt, genomen niettemin dat die voornoemde heeren grave eenigen thol binnen Westwesel waere heffende soo en waere oock niet bevonden dat in de betaelinghe van dien geobligeert soude sijn die passagiers met gelaeden kerre ende peert als gepretendeert wordt veel min bleke in exuñr bij dat de selve passagiers een blanck en een negenmanneken soude moeten betaelen voor ider kerre, dat sulckx eenen gefingeerden heijsch oock waere blecke, *eo ipso*, dat in de voorschreven jaeren 1530 ende naervolgende, den pretensen Tol verpaght soude sijn voor aght schellingen ses grooten, thien, vier, ende seshien schellingen, sijnde ontwijffelijk schellingen Brabants, ende alsoo seer clijne somme, daer noghtans door Westwesel wesende d'ordinerre herbane, noghtans wekelijckx passeren ende repaseren hondert ende meer karren inder voege dat den paghter op eene weke het vier, vijf, ses, iae thien ende twintigh dobbel van sijnen ontfanck ofte iaerlijcksen Paght, wesende hantastelijk in alle leden abusif mits den welcken ende dat de verweerder waere bevrijdt met oude possessie oock van niet te geven ende perscriptie van immemorale tijden geintroduceert met meer andere redenen etta soo concludeert den gedaeghde ende verweerder ten eijnde omme t'sijnen laste geageert ende geconcludeert te hebben soo ende tot sulcken eijnde als hij dat hadde gedaen soude verclaert worden emmers inder voege ende maeten niet ontfanckbaer te sijn, maeckende oock eijsch van costen, hadde de verweerder oock nogh gedient van ampliatio van antwoorde, ende daer bij geseght waeraghtigh te sijn dat niet alleenlijck in den tijdt van thien, twintigh, dertigh maer oock van veertigh, vijftigh, sestig, ende meer iaeren binnen Westwesel oeyt eenige gerechtigheijdt ofte Thol van Westdoren en waere betaelt, als bleke bij de medegaende certificatie gepasseert voor schepenen in der eenige van Rijsbergen bij Anthony van Cuijck, Cornelis Peeter Goes, Peeter Cornelis Boons Laureijs, Anthonissen vander Goos, Merten Pauwels Antheunissen, Huijbreght Marinus, Cornelis Willemsen, Simon Jacob Cornelissen vanden Sande ende Jan Jacob Philippen, alle ingeseten der voorschreven heerelijckheijdt attestierende dat sij gegaen ende gereden hadde over seer lange tijden op de bane ende wegh door Westwesel naer dese stadt ende dat inden selven tijde op den voorschreven wegh ofte bane noeyt eenigen Tol gegeven noghte geeijst en waere geweest ofte oock oeyt daer van en hadden hooren seggen, concluderende mits dien persisterde de gedaeghde ende verweerder alnogh wel uijtterlijck *prout alias et ante cum expensis* waer tegens de aenlegger dienende van schriftelijke replique seijde daer bij gesien hebbende d'antwoorde ende ampliatio der selven te persisteren bij sijn voor bedinghde, merckelijcken inde versoghte namptesatie van een blanck ende een negenmanneken want de waerheijdt dat den heere van het lant, ende vrijheijt van Hooghstraeten inden iaere 1440 t'selve lant met

appendentien ende debendentien van dijen hadden verheven van den hertogh van Brabant, als leen resortierende onder sijn Souverijn Leenhof gehouden wordende tot Brussel, dat diensvolgende den selven heere (wesende toen ter tijdt den Grave van Oistervant) overgevende het denombrement onder andere int selve hadde gestelt den voorschreven Tol tot Westdoren, *unde questio* ende ten lesten dat den selven Tol als Leen ten Leenboecke waere aengeteeckent, ende bekend gemaectt uijtwijsende het extract authentique wt het voorschreven denombrement getrocken daer mede gaende, waere gebleken uijt de extracten authentique den verweerder *in actis* van den 6 Julij 1646 gecommuniceert, dat de Rentmeesters van den heere Grave van Hooghstraeten in den iaere 1531 tot 1539 inclues den selven Tol hadden ontfangen ende in rekeninge goetgedaen, van gelijcken bleke bij de tweede verpaghtingen daer mede gaende dat den selven Tol, *au plus offrant*, bij wtganck van der bernder keersse in de iaeren 1631 ende 1634 waeren verpaght, ende dat den selven paght geexpircert sijnde, den voorgemelden Tol op nieuws in paghte waere uijtgegeven in den iaere 1637 ende 1642 getuijghde het selfde extract, den verweerder den voorschreven 9 July gecommuniceert, allen d'welck meer dan genogh waere om te hebben provisionele voldoeninge blijvende den verweerder geheel in sijn recht ten principale waer mede ter hant nemende *et* voorschreven antwoorde /seijde den aenlegger dat de heeren van Hooghstraeten hunnen Titel ende recht tot den voorschreven Tol over de twee hondert ende meer iaeren hadden geverificeert aen de hertogen van Brabant ofte hunne Stadthouderen van de Leenen, ende dat de selve hun daer voore hadde aenveert bekend ende te Leenboecke aengeteeckent, in de voegen dat niet toe en stont eenen passagier, ofte particulieren persoon daer tegens inne te brengen alsoo het waere eene questie *inter dominum et vassallum*, de welcke als dat *point d'accord* vallen, ende hadden degene die de passagie genieten niet te spreken als wesende debiteuren van de geregtigheijt, ende diensvolgens ofte sij betaelden aen den Leenheere ofte aen sijnen vassal soo werden sij gestelt buijten intrest ende gestaen met eene betaelinghe hadde des niettemin den aenlegger niet uijt oorsaecke van een obligatie, maer volontairelijck ende vrijwilliglijck van zijnen titel, ende twee hondert iarige possessie doen blijcken, waer mede bleke solutie op de volgende articulen vande antwoorde *totten sesden inclues*, tegens den *sevensten* sejde den aenlegger dat hij niet en hadde absolutelijck gerenuncieert *in actis* van den 9^{en} Julij van de exhibitie van de naerder bescheeden soo den verweerder in den voorschreven 7 articule pretendeerde dan (dan uijtwijsende de voorschreven acte) hadde alleenelijck verclaert hem nogh ter tijdt met geen andere bescheeden te willen behelpen, in regarde van den *aghtsten* sejde den aenlegger dat hij den verweerder met sijne aensprake hadde gecommuniceert het bescheet d'welck den grave van Rennenborgh den verweerder op den 13^{en} meert 1646 hadden gegeven in twee qualiteijten, te weten als momboir ende als neve van den Grave van Hooghstraeten ten regarde van de momboirdije speelde den verweerder den ignoranten dan te vergeefs alsoo de selve qualiteijt binnen Hooghstraeten, ende ommeliggende plaetsen waere notoir, *notoria autem non egent probatione*, des niettemin ingevalle UE. in t'diffiniren van dese saecke provisioneel bevonden noodigh te sijn dat van de voorschreven qualiteijt visie werde gedaen aen den verweerder, den aenlegger sal de selve ten coste van ongelijck procurcieren, dat^a hij meijnde t'selve niet van noode te wesen. Eerst om de clijne somme van een blanck ende een negenmanneken, ende dat voor de restitutie de cautie daer voor sal inne staen, ten anderen om dat den selven heere Grave van Rennenborgh den aenlegger tot den ontfanck vanden questieusen Tol geauthoriseert heeft als neve van den voorschreven heere Grave van Hooghstraeten, *et sic tamquam coniuncta persona*, welcke qualiteijt naedemael den verweerder int particulier niet en hadde ontkent, ende alsoo toegestaen, soo waere die alleenelijck suffissant tot den ontfanck van de blanck ende een negenmanneken, want *hodiernis moribus* werde niet alleen aen conioncte persoonen toegelaten te defenderen hunne absente ende minderiarige bloedwanden, soo wanneer die te reghte betrocken waeren, maer oock werde aen de selve gepermitteert ende toegelaeten in reghte voor hun te ageren, waer mede waere gesolveert het *negenste*, int regard van't *thienste* waere het denombrement daer voore in behoorelijcke somme overgegeven ende d'instructie aldaer gemelt en iaecte d'institutie van dese actie niet, maer waere een particuler bespreeck ende

bescheedt tusschen den aenlegger ende den heere Grave tot behouwe ende profijte van sijnen neve, tegens den *elfsten* seijde den aenlegger noeyt gesecht te hebben datter geene andere bescheeden ofte documenten en soude sijn, maer wel dat hem niet van noode en doghte naer den staet van de saecke eenige andere te exhiberen, want datter nogh andere waeren, souden den verweerder gewaer worden, indien en soo wanneer hij ten principalen sal willen gehooft worden, het *twelfste* ende *derthienste* vint sijne solutie uijt het voorbedingde, waer het *veerthienste* in vuegen ende maeten abusif ende erronieux gelijk dat ten principaelen naerder bewesen soude worden ende ten desen noodeloos waere te doene, gemerckt metterdaet bevonden soude worden dat den verweerder ingesien de tegenwoordige gelegenhijdt van dese saecke niet dan te veel contentement gegeven en waere, tgene den aenlegger in den *viijfthiensten* articule verheijst ware hem gebleken, te weten dat de grave van Hooghstraeten, ende hunne Predecesseurs lanck over de twee eeuwen bij vaste pacifique ende immemoriale possessie hadden genoten, ende geproffiteert den voorschreven Tol, want dat den verweerder niet en hadden geexhibeert eenigh bescheet daer bij bleke dat tusschen het iaer 1631 ende 1639 den voorschreven Tol bij de heeren van Hooghstraeten waere ontfangen t'selve en waere niet naergelaten om datter geen bewijs af en ware, maer omdat het den aenlegger niet en hadde gelust om een blank ende een negenmanneken te doen ende te supporteren den oncost dier viel int opsoecken ende t'extraheren van alle die oude voorgaende rekeningen *qui in archivis ablatis . . .* (wit) . . . t'waere voor hem genogh dat hij hadde getoont van den Titel. Item dat de heeren van Hooghstraeten over s'menschen gedencken eens ware geweest in de possessie ende tegenwoordiglijk nogh waeren *probat is enim duobus extremis media probata censetur, unde si quis probet se hodie possidere presumitur medio quoque tempore possedis se et possessionem suam continuasse. Berthol. in L. licenti fl. quib. mod. pign. vel hypoth. solvit*, het *sesthiende* vonde sijne resolutie uijt het voorbedingde, ende voor soo vele raeckte den *seventhienden*, *aghtienden XIXe* ende *XXe* seijde den aenlegger dat d'extracten uijt d'oude rekenigen getrocken, getuijgde als dat aen die van Hooghstraeten den Tol bij de rentmeesters waere goetgedaen, t'welck noodtsakelijck includeerde den ontfanck, en al wast soo dat de aenlegger int regarde van de leste jaeren maer en hadden overgegeven de verpagtinge, ende geen bewijs dat den Tol bij den Paghter soude sijn ontfangen t'selve en gave tot de saecke niet, gemerckt de verpagtinge *per se* geconsidereert ware eene acte possessoris doende sijn effect sonder dat selve door d'onmaxaemheijdt van den Paghter den eigenaer schaedelijck conde sijn, ende voor soo veele den aenlegger te kennen gaven dat den ontfanck van den selven Tol soude hebben geslaepen den tijdt van hondert iaeren daer van waere hier vooren contrarie bewijs gedaen te weten dat naer reghte werde gepresumeert den selven ontfangen te sijn *inter medio tempore* welcken ontfanck genomen dat cesseerde (des neen) soo soude even wel de pretense gespeculeerde prescriptie den verweerder niet connen te stade commen uijt oorsaecke, Eerst om datter waere gebleken van den Titel ende reght, Item dat diensvolgende die van Hooghstraeten eens waere getreden in de possessie, ende de selve daer naer gecontinueert *res enim . . . ad suam naturam redit*, men lietet staen dat den selven ontfanck ware *mere facultatis* dat boven dien het gene aen den prince ter saecke van het graefschap van Hooghstraeten, ende van den Tol te Westdorne als appendent vant selve graefschap, gepresteert, ende betaelt wurde als waere het relief *prestatio homagii* ende dier geschiede *in recognitionem supremæ potestatis et substitutionis*, ende oock ten opsichte van dien desen Tol geen perscriptie subiect waere, *quod enim juris erat in toto, idem erat in parte*, tot destructie van den *21^{en}* exhibeerde den aenlegger copije autentique van sekere oude listen, begrijpende de tollen, ende gerechtigheden die de wagens, karren, ende peerden met coopgoederen t'Hooghstraeten passerende schuldigh, ende gehouden waeren aldaer te betaelen, den inhoud van den welcken aldaer gehouden werde voor gerepeteert als waere uijt den verweerder bequame solutie soude vinden, oock op den volgenden *22 articule* vande antwoorde; het *23^e* ende andere tot den *lesten toe* vonde sijne solutie uijt het voorbedingde, oatkenne des niettemin *facta ibidem allegata quatenus contra* waermede ter handt nemende de ampliatie van antwoorde ende d'attestatie aldaer bedinght, dogh niet geschriebeert behalvens dat die volgende het verhael bij den verweerder in

den derden vande voors. ampliatio gedaen, soude wesen puer negatief ende het geallegerde des aenleggers affirmatief soo en houde evenwel niet anders connen volgen dan dat sij deponenten den voorschreven Tol van Westdoren alnogh soude schuldigh sijn, oft dat sij met den paghter hadden gecolludeert, oft dat oock den paghter mits de clijnigheijt van den Tol den selven niet en hadde weerdigh geaght te maenen, ofte op te beuren men liet staen, dat in de voorschreven oude listen veele persoonen werden gedesigneert die van den voorschreven Tol vrij waeren als die van Herrenthals, Lier, Waelwijck, ende andere tot thien in getalle toe, onder welcke gevrijde de voorschreven deponenten, ende voorlieden apparentelijck soude geweest sijn ofte hun daer voor ten miensten uijtgegeven inder manieren dat hun negatief verclaeren niet en conde dienen tot eenige preuve, ofte seclusie van de provisionele voldoeninge, ende daerom concludeerde persisterde de aenlegger als vooren maeckende nogh eijsch van costen, ende den verweerder hem voorts hebbende laeten versteken van duplique ende furnissement waere de saecke bij den aenlegger ten beide seijde gestelt in staet van wijsen om recht gedaen te worden naer behooren, sulcx dat partijen bij vonnisse interlocutoir van 17 Julij 1648 bij mijne voorschreven heeren van hunne respective gēposeerde fijten waeren gewesen ten thoone met stateringe van de costen ten diffinitive waere daer naer mits het overleijden des verweerders gecompareert Janna Habrahams desselfs weduwe, ende hadde *apud acta* van den twelfsten 9ber 1649 verclaert desen processe te resumeren, sijnde te vreden daer inne voorts te procederen naer de retroacten gelijk dat in matterie van resumtie behoorde, hadden dijenvolgende partijen ter wedersijden hunne thoon afgeleijt ende daer van gesloten, ende voorts gepresenteert Eedt *in supplementum*, sulcx dat aen hun ter wedersijden waere geaccordeert openinge ende copije omme daer tegens te reprocheren ende salveren naer behooren, hadden dijenvolgende Herreijns Procureur des aenleggers reprocherende den thoon der resumente *apud Acta* van den 8^{en} July 1650, geemployeert *generalia Juris contra*, ende den verweerder ende resumente haer voorts hebbende laeten versteken vanden thoon de aenlegger te reprocheren waere wederomme geseght, ende geappointeert te furneren d'welck onder behoorelijck inventaris ter wederseijde naergecomen wesende hadden partijen versoght hun recht, ende expeditie van iustitie geadministreert te worden, *soo ist den naerbeschreven dage gesien bij mijne voorn. heeren de stucken van den processe van partijen, soo 't selven voor hun is beleijs ende werckelijck het vonnis interlocutoir, waer bij partijen van hunne respective fijten sijn gewesen ten toon, den Thoon van wederseijde geproduceert, ende gebruijckt deproche, ende salvatie, ende op alles geleth gewesen ende verclaert voor recht dat de resumente ende verweerder schuldigh is bij provisie onder cautie des aenleggers conclusie te voldoen, hun gereserveert te voorder defentien ten principale de selve condemnierende inde costen der taxatie ende moderatie van mijne voornomde heeren. Aldus gedaen, ende geprenunciert t'hunder Camere op den 17 april 1651 ende was onderteekent Fierlant met signature. Onder stont / Dese gecollationeert tegens d'origineel vonnis, vonnis, is bij mij onders. secretaris van Rijkevorssel bevonden t'accorderen. Quod attestor was ondert. J. van Rossum s^{ra}.*

(Vorstelijk archief te Anholt. Afdeeling Hoogstraten, 235.4 : Kopij van 14 blz. in-folio, niet onderteekend. Het echte stuk van Van Rossum is ook bewaard, maar in het tweede deel is de buitenste helft afgerot en verdwenen. Dit bevat 35 blz. tekst groot geschrift met hier en daar afwijkende schrijfwijze.)

Bij gelegenheid van die rechterlijke uitspraak werd ook het tarief van den tol opgemaakt, en honderd jaar later was het nog in voege zooals blijkt uit een gedrukt Reglement uit het midden der XVIIIe eeuw.

Reglement volgens het welck men van alle oude tyden volgens het vonnis, in syne Majesteyts Raedt van Brabant gewesen den 17 April 1651. Altijdt ontfangen heeft ende moet Betaelt worden den Thol genaemt van West-wesel ende van West-dorne Competerende aen syne Hoogheydt den Heere Hertogh van Hooghstraeten Prince van Salm. &c

In den eersten komt aen den zelfden Heere Hertogh onder de voorsejde	
Jurisdictie voor passagie voor een kerre met een peert	7 duyten
Voor een Kerre met twee Peerden ende alles naer advenant	7 oorden
Van alle Roscammers peerden ider	5 duyten
Van ieder horne Beeste	3 duyten
Van 100 schaepen 12 ½ stuyvers sijnde een duyte voor ider	1 duyte
Van ider Vercken	1 duydt
Van ider Ganse	1 duydt
Van ideren Persoon geladen met Wolle ofte andere goederen van genuchte	1 ½ duydt

D'een seght het d'ander voorts.

T'Antwerpen by de Weduwe van Petrus Jouret. Stadts-drucker, ende Boeckverkooper op de Melck-mert in de Gulde Tralie.

(Vorstellijk Archief van Salm-Salm, te Anholt. Afdeeling Hoogstraten, 235.1, waar men ook nog een handschrift met nagenoeg denzelfden inhoud aantreft.)

Na het vonnis van 17 April 1651 schijnt men te Wuustwezel de pogingen nog niet opgegeven te hebben om zich vrij te maken van den tol. Dit blijkt duidelijk uit een brief door J. Van Gelder, den 22 October 1653 uit Brussel geschreven aan een persoon uit Wuustwezel, welke niet bij naam aangeduid is. Wij vermoeden echter dat het de schout is, die zich de zaak aangetrokken heeft, en die er zich later ook nog zal aan gelegen laten, zooals het derde proces ons zal aantoonen. Van Gelder deelt in zijn schrijven mede wat hij op de greffie van 't Souverein Leenhof aangaande den tol van Westdoorn gevonden heeft en betreurt tevens niet meer dienst te kunnen bewijzen. Hier volgt zijn brief :

Cousin,

Ick hebbe den Register van den jaere 1440 inde Greffie van den Souverainen Leenhove gesien, ende met staj selfs overlopen, alwaer ick onder anderen ghevonden hebbe fol^o 148 etc. (immediate naer den voorighen denombrement, beginnende Wij Franck Grave van Oostervant etc.) het naervolgende.

Item den Thol tot Hoochstraeten ghelidt jaerelijcx ontrent 1 peeters.

Item den Thol tot Westdoirne geldt jaerelijcx ontrent 1 peeter.

(Dit is t'geene U.E. citeert ende de ouder Registers sprecken eveneens.)

Ende voordr oft anders niet, dat dienstich soude connen sijn, ghelijck men in den narrative van den voorschreven denombrement oock niets dienstich en schyndt te connen speuren, ten waere daer yets gheexprimeert wierdt onder welcken naem tacitelijck Westdoorn oft andersints conde begrepen oft verstaen worden, daerom ghelieft U.L. den selven denombrement evenwel vuytgetrocken, oft gheextraheert te hebben, sal niet mancuieren, achtereen te laeten doen ende U.E. oversenden, maer ben, met den eersten Clerck, verwondert dat desaengaende geene meerdere claricheijt in den voorschreven Register te vinden is. Oock heeft den tegenwoordighen Thollenaer ten voorschreven Comptoir gheweest ondersoecken oft hij voor hem aldaer geenighe voordeel en soude connen becommen, maer en heeft niets ghevonden, het welck hem voordrlijck,

ofte naerderen dienst soude connen doen, als die voorschreven woorden, te weeten : Item den Thol tot Westdoerne gheldt jaerelijcx ontrent een peeter, hem schijnende dacrop te willen fonderen, dan oft hij t'verstaet ofte niet, ick laet dat daer, oversulcx ick en twijffele niet oft den heere Drossaert van Bergen, heere van Westweesel, Westdoirne etc. sal teghen het voorschreven stellen van eenen Thollenaer aldaer in oppositie commen, doende den voorschreven heere Grave van Rennenborgh thoonen, tot het voorschreven stellen geauthoriseert ende gemachticht te sijn, presumerende dat het doen blijcken van dien aen den voorschreven Grave van Rennenborgh difficil sal sijn, mits men in den voorschreven Leenhove alhier, soo luttel bescheijt des aengaende can becommen, waeromme droeff sijnde, omdat ick mitsdien U.E. niet naerder en kan ghedienen, sal altijds blijven, naer onser behoorelijke groetenisse ende naer dat men (t'welck ick vergheten hadde) van Doorne anders niet en kan vinden, als het geene aen U.E. gesonden.

Cousin

UE. vriend en dienaar voor een twee maer een.

J. V. Gelder. (1)

Vuijt Brussel, den 22. Octob. 1653 met haest.

(Vervolgt.)

J. LAUWERYS.

De Rozendaalsche Vaart

Volmacht vanwege de Vrouwe van Wuustwezel

(28 MAART 1536.)

Het begin der XVIe eeuw kenmerkte zich door een herleving der moer- en turfindustrie op het grondgebied der heeren van Wuustwezel, Breda, Bergen op Zoom en niet het minst op dat der abten van Tongerlo, die uitgestrekte moerterreinen bezaten in de buurt van Kalmthout.

Te Wuustwezel waren, rond het jaar 1530, eenige ingezetenen begonnen met het ontginnen van moergronden, gelegen bij de Saetgaren, het Smedeven en groot en klein Lodderick. Ze hadden daartoe echter niet het minste recht, want de « vroentebrief » door Jan van

(1) In naschrift geeft Van Gelder nog eenige belangwekkende bijzonderheden over den gezondheidstoestand van hem, van zijn vriend en dezès dochtertje en van 't volk in 't algemeen in October 1653 :

Ick ben toch (ghelijck U.E. schrijft) wel geluckich, dat de cortse mij soo verlaeten heeft, jae is, onder anderen, ijet singuliers, vermits het seizoen, het welcken onghetwijffelt oorsaek is, dat U.E. sijne volcomme ghesontheit soo haest niet kan becommen, ende aengaende sijn lieve dochterken, dat mocht wel een wintervogelken sijn, mits de cortse soo langhe continueert, maer in mij en kan geene vreesse commen van de doot (ten waere Godt sulcx gheschickt hadde) mits de selve lanckduericheijt, want allen die hier van de cortse sterven, en legghen maer een, twee, drie, ofte vier dagen, maer die beginnen over de seven daghen sijn, commen allen tot beeteris ofte gencesinghe.

(Gemeentearchief van Wuustwezel.)

Assche en Cornelia van Bergen uitgevaardigd in 1440, gaf hun wel het recht de heide te gebruiken voor hun vee, maar het was duidelijk beschreven, dat « *alle moer, diep ofte ondiep* » eigendom bleef der heeren en hun nakomelingen.

In dien tijd, 1530, was Maximiliana van der Noot vrouwe van Wuustwezel. Ze had in 1506 de heerlijkheid geërfd van haar vader Wouter II. Haar man, ridder Philips van der Meeren overleed reeds in 1524 en zoo stond de weduwe alleen aan het hoofd van haar dorp. Toen ze vernam hoe de inwoners zich het moer-recht hadden toegeëigend, diende ze een aanklacht in bij den Raad van Brabant. En den 4ⁿ September 1530, tusschen de vroegmis en de hoogmis, stond hier een heer te paard met een paar krijgsknechten bij den uitgang der kerk. Het was de afgevaardigde van den Raad van Brabant, die aan de inwoners in presentie van schout en schepenen kond kwam doen van het verbod van vrouwe van der Noot. Alhoewel de ingezetenen op 28ⁿ derzelfde maand te Brussel voor den Raad verschenen om te beweren, dat hetgeen zij gestoken hadden geen écht moer was, maar een soort klei, het mocht niet baten, de Raad oordeelde, dat de grondvrouw volkomen recht had op « *alle moeren, diep ofte ondiep.* » (1)

Maximiliana van der Noot zou zelf een moeruitbating tot stand brengen in het Noorden der gemeente. Intusschen waren de mannen van Rozendaal reeds volop aan 't moeren in de buurt. Op 28 April 1527 had de abt van Tongerlooorlof gegeven aan C. A. de Brouwer en H. Cornelissen de Smerh, schout te Rozendaal, om op hun kosten een vaart te graven door de eigendommen der abdij, rechtaan op de Jan van Nispensvaart. De Rozendaalsche moerdelvers hadden deze vaart noodig om de uitbating te verzekeren van 60 bunderen moer die op Wezel's grondgebied lagen. (2)

De grondvrouw van Wuustwezel werd gewaar dat Rozendaal een goed afzetgebied was voor turf en moer. Dus had ze er ook alle belang bij een goede verbinding met deze stad te hebben om de brandstoffen er heen te voeren. Ze besloot tot het graven eener vaart, die aan den scheidpaal der heerlijkheid zou uitmonden in de hoofdvaart naar Rozendaal.

Op 28 Maart 1536 verscheen Maximiliana voor de Schepenbank. Als weduwe was ze bijgestaan door haar voogd, hier in dit geval Meester Adriaan Diericxen, sekretaris der heerlijkheid en vergezeld

(1) Vgl. « *Wesalia* » IV (1929) blz. 24-29. « *Oude Moer- en Turfuitbating* ».

(2) Naar stukken uit het archief der abdij van Tongerlo, meedeeld door R. *Hauermans* in « *Bijdragen* » XIX (1928) blz. 492-498.

Vgl. Verkoopakte aan het einde van dit artikel (blz. 64.)

van haar zonen Jonker Wouter van der Meeren, heer van Zaventem en Jonker Jan. Ze wilde volmacht geven aan Jan Beyers van Voxdael, meier, om in haar naam en in dien harer kinderen het graven der vaart na te zien en de noodige onderhandelingen te voeren. Ook moest Jan Beyers een akkoord treffen met de Rozendaalsche « *gemoerden* » om over hun gebied de vaart te doen graven en te maken, te helpen koopen en te betalen zooals de mannen van Rozendaal het voordeeligst en nuttigst zouden vinden. Jan Beyers moest echter niet altijd zelf tegenwoordig zijn maar mocht plaatsvervangers aanstellen. Het is de tekst dezer volmacht, dien we hierachter laten volgen.

Om de vaart te graven was het niet alleen noodig, dat die van Rozendaal t'akkoord waren, de abt van Tongerloos moest ook nog toestemmen in het graven op het goed van Tongerloos. Op 30 Oktober 1536 verleende abt Strejters de gevraagde toelating.

Het volgend jaar sloten de heer van Nassau en de abt van Tongerloos een overeenkomst om de markt van Rozendaal het monopolie te bezorgen van de gedolven moeren. Gezamentlijk zouden ze dan een vaart doen graven van uit Tongerloos's moeren tot in de Rozendaalsche vaart. Zooals R. Havermans terecht doet opmerken, geldt het hier de vertakkingsvaart van Rozendaal, komende uit de Kalmthoutsche heide. Na veel moeilijkheden kwam de vaart tot stand. Ze was afgewerkt in Mei 1582. De kostprijs beliep negen duizend gulden, de helft daarvan werd betaald door de abdij, die eveneens honderd boomen leverde. (3)

Van de oude turfvaarten zijn hier in de buurt nog vele overblijfselen te vinden. Sommige vaarten dienen thans als afwateringskanalen voor het moerassige gedeelte in het Noorden der provincie Antwerpen. De oorkonde die we hier publiceeren moge weer eens de aandacht vestigen op het turfkanalenprobleem. Het ware te wenschen, dat Noordbrabantsche en Kempische historici eens aan 't werk togen om al de oorkonden en gegevens met betrek tot de oude moer- en turf-industrie te verzamelen en dan gezamenlijk een grootsche studie op 't getouw te zetten. Het zou een prachtige bijdrage zijn tot de economische geschiedenis van het oude hertogdom Brabant. (4)

Hier volgt de tekst der volmacht door Maximiliana van der Noot gegeven aan haar meier Jan Beyers van Voxdael.

(3) R. Havermans « *Enkele Geschiedkundige Algemeenheden nopens de Turfvaarten in het N.W. der Provincie Antwerpen* ». Bijdragen, XIX (1928) blz. 492-498.

(4) In de abdij Tongerloos, op het Gemeente-Archief te Wuustwezel en te Kalmthout, op het Staatsarchief te Antwerpen en het Alg. Rijksarchief te Brussel, berusten een massa oorkonden met betrek tot dit onderwerp. Maar in de Noord-Brabantsche archiefdepôts moet eveneens veel te vinden zijn evenals in het huisarchief van H. M. de Koningin der Nederlanden.

28 MAART 1536.

Wy scepenen doen condit, dat voer ons comen is *vrouwe Maviliaene vander Noot weduwe wylen heer Philips vander Meeren ridder, vrouwe van Wuestwezele* met meester Adriaen Diericxsen, hueren voecht huer gegeven met rechte, Ende *Joncker Wouter vander Meere* heer van Zaventem, haer wettigen zoen, ende *Joncker Jan* haer wettigen zoen vervangende hier inne huer ander bruerders ende zusters van vollen bedde, dier niet tegenwoerdich en zijn. Ende hebben wettelycken machtich gemaect ende in haer stede gestelt, maecten gemachtich ende stelden in huer stede den *Eerbaren discreten Jan Beyerssen van Voxdael*, hueren meyer ende rentmeester aldaer, omme inden name van hare ende van harentwegen met den *schoutet van Rosendael Mr. Rasen van Lydekercke*, Heynrick Cornelissen, Korstiaen Huygen, Peeter Korstiaensen ende met den anderen goeden mannen ende gemoerden van Rosendael te helpen ordineren ende doen maken een vaert met haren vaertcanten ende met allen anderen haen toebehoerten alsoe breet als redelyck ende van node sal wesen, om mynder vrouwen voers. haer moeren die sy liggende heeft binnen haren dorpe ende heerliich^t van Wuestwezele oft haer nacomende te mogen bruycken ende brengen te vlote inden dorpe ende heerliich^t van Rosendael die erfgronden van dyverse persoenen, die tot der voers. vaert behoeven sal om daer doer die vaert te graven ende te maken, te helpen coepen ende betalen soe dat nudste ende orbaerlycxste den goeden mannen ende gemoerde van Rosendael dincken sal. Ende al dat der voers. vaert aengaen sal van spoeyen, hollen, verlaten, sluysen ende datter voert toe behouffelycken wesen sal, te doen helpen maken ende helpen betalen, niet uytgesloten een yegelyc nae advenant soe dat behoeren sal met gelycke ontkosten. Voert soe heeft mij vrouwe voers. ende die voers. Jonckers gewilcoert ende geconsenteert, consenteeren ende wilcoerden, den voers. *Jan Beyerssen van Voxdael*, hueren meyer ende gemachtigen, dat hij eenen oft meerder persoenen voerts mach substitueren ende stellen, de selve macht hebbende ende die wederomme te renoncerene ende ff te stellene alsoe dick ende menichwerven als hen dat gelieven sal. Blyvende niet te min dese presepale procuratie ende macht in huerder virtute cracht ende weerden. Gelovende de selve vrouwe van Wuestwezele met hueren voecht voers. ende de voers. jonckers als voren te houden voer goet. vast, gestandich ende van weerden allen tgene dat byden voers. gemachtigen oft bij zijnen substituyt oft substituyten hier jnne gedaen gehantiert ende voert gheleet ende gestelt zal worden, zonder daer jegens te doen oft doen doene bij haer selven oft jemanden ander van harentwegen in gheestelycken oft in waerlycken rechten, in eeniger manieren tot ewigen dagen zonder wederroepen ende sonder fraude ende argelist. Ende des torconden hebben wy scepenen voers., actum anno xv^e ende xxxvj opten xxviii^{ten} dach van Meerte, sthyt luydicx, present Willem vander Booven ende Peeter Claeussen, scepenen.

In verband met de moeruitbating door Rozendaalsche ingezetenen in de Wuustwezelsche moeren, laten we hier den tekst volgen eener verkoopakte waaruit blijkt, dat Hendrik Cornelissen, Kristiaan de Brouwer en « andere goede mannen van Rozendaal » in 1534 gekocht hadden van Bernard van den Berge een moerterrein groot 53 bunders en 33 roeden. Adriaan Klaas Ellewoutszoon had daarvan een bunder gekocht, welken bunder hij nu voortverkoopt aan Antoon Cornelissen.

De Wuustwezelsche schepenen stelden op 27 April 1535 volgende akte op, die werd ingeboekt in de « Acten Judiciael » (1535 II f° 5 v°).

27 APRIL, 1535.

Wij scepenen maken condit, dat voer ons comen is *Adriaen Claeys Ellewoutszoen* ter eenre zijden ende bekent, dat hij vercocht heeft *Anthonijs Cornelyssen* ter ander zyden, alsulcken *buynder moers* als hem geleverd is, gelegen onder Wezele in alsulcken liij buyndere ende xxxiiij roeyen moers, ongepaert ende ongedeylt, als *Heynrick Cornelyssen, Koerstiaenen de Brouwere* ende andere goede mannen van Rosendaal gekocht hebben bij decrete ende jnden jaere xv^e ende xxxiiij opten xvij^{ten} dach februarij bij *Beernaerde vanden Berge*, boode ordinarys jn Brabant als vander hooger handt. Ende oeck van den meyer ende scepenen van Wezele metten lantrechte gevest ende gheerft zyn welck een buynder moers *Adriaen Claeys Ellewouts* geloeft te waerne te claerne enz. vuijt zyn paert vanden chyse ende anders gheenem commer. Ende oft daer meer commers op quamen, dat geloeft *Adriaen Claeys Ellewouts* voer hem selven ende syn nacomelingen den voirgaenden *Anthonys Cornelyssen* ende synen nacomelingen aff te dragen opte rechten ende te voldoen cum se et suis. Betaelt den clerck j st. ende voirt opt gedragh met recht ende vertidenen voir hem zelve ende synen nacomelingen tot behouff van *Anthonys Cornelyssen* ende synen nacomelingen. Actum anno xv^e ende xxxv opten xxvij^{ten} dach aprilie. Present Nout vander Vloet ende Peeter van Staeyen, scepenen.

K. PEETERS.

Jan Hens, handelaar, Dorpstraat.
 H. Hoeben-Van den Wijngaert, expert-boekhouder, Hove.
 J. Hofmans, bestuurder der melkerij.
 J. G. A. Hogerlinden, hoofdkom. gemeentesekretaris, Arnhem (Holland).
 Aug. Jansen, Handelslei.
 Aug. Janssens, leeraar, Oude Kerkstraat, 29, Antwerpen.
 Fr. Janssens, Turnhoutsche baan, 131, Borgerhout.
 Jan Kenis, Westdoorn.
 J. Kenis, gemeentesekretaris, Reeth.
 Mevr. W. Koch de Gooreind, kasteel van Gooreind.
 Hub. Kunst, onderwijzer, St. Christoffelstraat, 34, Roermond (Holland).
 Leo Kuylen, Oorderenweg, 1, Eeckeren.
 A. Leenaerts, Walenstraat, 44, Antwerpen.
 H. Leys, Calmpthoutsche steenweg.
 Jos Leys, Dorp, 135.
 L. Lucas, Olmendreef, Cappellen.
 Louis Maes, kunst- en kerkmeubelen, Sint-Lenaarts.
 G. Mariën, Exterlaar, 109, Berchem.
 Karel Meerbergen, prov. raadslid, Osystraat, 24, Antwerpen.
 M. Mertens, Cogels-Osylei, Berchem.
 Leo Michielsens-Van Beeck, schoolopziener, Cappellen.
 E. Moors, Floralei, Oude-God.
 M. Moors, onderwijzeres, Merxplas.
 P. J. Nuytemans, Klein Gooreind.
 A. Ooms, Viersel.
 V. Ortenzi, Oude Koornmarkt, 58, Antwerpen.
 J. Peeraer, oud-schoolhoofd, Zundert (Nederl.)
 Const. Peeters, Dorp, 174.
 Edward Peeters, Pyckestraat, 21, Antwerpen.
 Flor. Peeters, sigarenfabrikant.
 E. H. F. Peeters, pastoor, Oosterhout (Holland).
 Louis Peeters, Hoevenschebaan, 6-8, Cappellen.
 René Peeters, fotograaf.
 Fl. Pellaers, Kleine Beerstraat, 30, Antwerpen.
 L. Pellaers-Van Beeck, Doornboomstraat, Hove.
 Edw. Pourbaix, brouwer, Gooreind.
 A. Ribbens, onderwijzer.
 Victor Ribbens, Achterbroeck.
 Dr. L. Schöller, St. Pietersnieuwstraat, 37, Gent.
 Jos. Snepvangers, Lange Leemstraat, 73, Antwerpen.
 Willem Snepvangers, Dorp.
 Lod. Staepels, schilder.
 Frans Tiebos, Rudolfstraat, 11, Antwerpen.
 Louis Tiebos, Rudolfstraat, 9, Antwerpen.
 Eugene Van Beeck, gemeentesekretaris.
 Jul. Van Beeck, Handelslei.
 Wed. L. Van Beeck, Maarschalk Fochlaan, 88, Schaarbeek.
 Adr. Van den Buys, Dorpstraat.
 E. H. Dr. Van Dregt, pastoor, Nieuwmoer.
 E. H. Van Bueren, pastoor, Borsbeek.
 K. Van den Branden, brigadier der douanen.
 J. Van den Broek, gemeentesekretaris, Loenhout.
 E. H. A. Van den Heuvel, St. Pieterstraat, 1, Luik.
 Frans Van den Heuvel, Dorp.
 Henri Van den Heuvel, aannemer.
 Wed. J. Van den Heuvel en Kinderen, Hôtel « De Ster ».
 E. H. Lod. Van der Jonckheyd, leeraar, Hoogstraten.
 Prof. Dr H. J. Van de Weyer, hoogl., Schreurevest, 29, Heverlee.
 Alf. Van de Wiele, Van Schoorstraat, 99, Schaarbeek.
 J. Van Elsacker, Duffelaerhof.
 E. H. J. van Genck, pastoor, Achtmaal-Zundert (Holland).
 V. Van Himbergen, gemeentesekretaris, Ravels.
 R. C. Van Mieghem, Villa Rika, Schooten-Koningshof.
 Frans Van Hoydonck, onderwijzer, Sint-Lenaarts.
 Frans Van Hoydonck-Hens, brouwer, Wernhout-Zundert (Holl.)
 Jozef Van Hoydonck, gemeentebediende.
 Wed. Van Lachhoven-Van Beeck, Gemeentepark.
 H. Vanmassenhove, ontvanger tolrechten.
 Van Horenbeek, postmeester, Arendonk.
 Al. Van Oers, Rich. Neyberghlaan, 46, Brussel.
 J. van Poll, grafische Kunstinrichting, Rozendaal (Holland).
 Baron L. van Pottelsberghe de la Potterie, Melle.
 Baronnes L. van Pottelsberghe de la Potterie, kasteel «Sterbosch».
 A. Van Pul, rijksvecarts.
 E. H. J. Van Roey, onderpastoor, Esschen.
 Dirk Vansina, Markgravestraat, 14, Antwerpen.

F. Van Thillo, Handelslei.
 J. D. H. van Uden, Rijksstraatweg, 208, Haarlem (Holland).
 J. Van Uytbergen, du Fourneustraart, 29, Berchem.
 J. Van Wyck, Vinkenstraat 30, Antwerpen.
 Mme. We. Th. Verellen, Posterijhof, Gooreind.
 Modest Verellen, wisselagent, Calmpthout.
 Ern. Verlooy, villa «'t Heibieke», Brasschaat-Polygoon.
 J. Verstraelen, Vrijheid, Hoogstraten.
 Al. Vervoort, Mutsaertstraat, 38, Antwerpen.
 Constant Vervoort, postontvanger.
 Fr. Wouters, Lessiusstraat, Brecht.

LEDEN :

Alf. Akkermans, Bleeken.
 J. Appelian, Van de Wiellei, 54, Brasschaat.
 F. Berkvens, koster, Gooreind.
 L. Bervoets, Van den Houte's lei, 3, Deurne.
 Aloïs Blommaert, onderwijzer.
 Corn. Boden, Westdoorn.
 Frans Boden, Westdoorn.
 D. Boen, Kerkeneind, Calmpthout.
 Louis Boeren, bakker, Ste-Mariaburg.
 Ach. Bosschaerts, onderwijzer.
 Fr. Bresseleers, onderwijzer, Ekeren-Donk.
 V. Breugelmans, Achterbrug, 220.
 J. Carpentier, Dorp.
 J. Chantrain, Handelslei.
 J. Cornelissen, Eikblokstraat, 19, Deurne.
 L. Cornelissen, Heyslagschebaan, Brasschaat.
 C. Cornelissens, Keieven, 192.
 Fr. Cornelissens, Bredabaan, 194.
 Jan De Clerck, onderwijzer, Schooten.
 E. H. Th. De Molder, pastoor, Oostmalle.
 E. H. F. De Ridder, pastoor, Hombeek.
 G. De Ridder, Architect, Lozanastr. 90, Antwerpen.
 R. De Roover, Heermanstraat, 5, Merxem.
 Dierckxens, Statiestraat, Esschen.
 J. Dupont, Augustijnenstraat, 21, Antwerpen.
 C. Elst, Van Vaerenbergstraat, 6, Berchem.
 Adr. Francken, Baan.
 L. Francken, Gasthuishoevestr. 25 Merxem.
 Mme E. Frison, Lange Van Peltstraat, 32, Antwerpen.
 Em. Goetstouwers, Calmpth. steenweg.
 J. Gommers, Noordheuvel, 42.
 Felix Goris, Dorp.
 J. Govaers, Korte Van Peltstraat, 15, Antwerpen.
 M. Haesaert, Kerkeneind, 73, Calmpthout.
 Jul. Hens, Dorp.
 Louis Hens, provinciaal raadslid, Pulderbosch.
 Jan Hertoghs, Handelslei.
 Alf. Herrygers, Kruisweg.
 Jan Herrygers, Paal.
 E. H. Kanunnik Jansen, O. P. archivaris der stad Turnhout.
 H. Kanora, Hofstraat, 33, Ekeren.
 C. Kerremans, Handelslei.
 W. Kohler, Deurne (Noord).
 E. H. Kanunnik J. Laenen, archivaris v. h. Aartsbisdom, Mechelen.
 M. Lambin, De Bomstraat 21, Antwerpen.
 E. H. J. Lauwereys, leeraar, Hoogstraten.
 Jan Leenaerts, Eikestraat, 9, Berchem.
 Jozef Leenaerts, Baan.
 E. H. J. Leys, Oude Baan.
 Louis Luyckx, Beersgat, 99.
 G. Meeusen, gemeentearchivaris, Esschen.
 Fr. Meeussen, melkerijbestuurder, Loenhout.
 M. Meylaerts, Posterijhof, Gooreind.
 Corn. Neys, Heiken.
 F. Nickmans, V. d. Wervestr. 61, Antwerpen.
 Fr. Oerlemans, Dorp.

E. J. Ossenblok, St Mattheusstraat, 11, Borgerhout.
 Adr. Paelinckx, Oude Baan, 312.
 Jozef Paelinckx, Achterbrug.
 Frans Peeters, onderwijzer, Esschen.
 Jan Peeters, hovenier, Calmpthout.
 Jan Peeters, Processieweg, St. Lenaarts.
 K. Peeters, Dorp, 130.
 Maria Peeters, Begijnhof, Hoogstraten.
 E. H. Philippen, archivaris Commissie Openb. Onderstand, Antwerpen.
 P. Pieters, Kerkplaats, 307.
 Hendrik Pockelé, gemeentebediende.
 Louis Pockelé, trambediende.
 W. Poppelaars, Gooreind.
 E. H. Dr Floris Prims, archivaris, Antwerpen.
 A. Quirynen, Oud-Gooreind, 14.
 J. Roelen, Baan, 173.
 L. Schrijvers, provinciaal raadslid, Gooreind.
 E. Somers, Van Praetlei, 34, Merxem.
 E. H. L. Soons, Onderpastoor, Santhoven.
 Alfons Staepels, Kruisweg.
 Dr. R. Sterckens, De Bosschaertstraat, 245, Antwerpen.
 Fr. Stevens, Gooreind.
 L. Stroobant, Absheide, Beerse.
 Em. Torreele, Archivaris, Hoogstraten.
 A. Ulens, onderwijzer, Esschen.
 A. Van Cuyck, Ten Eekhoevelei, 10, Deurne.
 Frans Van den Bergh, Ginhoven.
 P. Van den Broeck, Hamme (O. VI.).
 J. Van den Heuvel, Bredabaan, 73, Gooreind.
 Arn. Van de Put, Gooreind.
 Alf. Van der Jonckheyd, Dorp, 111.
 Corn. Van der Jonckheyd, Handelslei.
 Van der Smissen, Lange Loobroekstraat, 220 Antwerpen.
 Cl. Vandoninck, onderwijzer, Meerhout-Gestel.
 A. H. van Dyck, Kerkpleinstraat, 3, Etterbeek.
 Dr. G. Van Dyck, geneesheer, Esschen.
 H. Van Dyck, brouwer, Loenhout.
 J. Van Tichelt, Bredabaan.
 L. Van Staay, A. Boelstraat, 128.
 Louis Van Geel, Dorp, 178.
 Fernand Van Gelder, Jean d'Ardennestraat, 50, Brussel.
 Em. Van Hoydonck, Polderstraat, 194.
 K. Van Hoydonck, Beersgat.
 M. Van Hoydonck, Baan.
 J. Van Loon, Akkerveken, 7.
 C. Van Looveren, Noordheuvel, 43.
 Jozef Van Looveren, Baan, 95.
 Louis van Looveren, Breikelen.
 V. Van Nuten, landbouwingenieur, Esschen.
 Jozef Van Oevelen, Achterbroek.
 M. Verhoeven, Donckschesteenweg, Brasschaat.
 Theofiel Verellen, brouwer.
 Corn. Vermeiren, Kl. Biest.
 Jan Verstraelen-Cox, Dorp.
 Karel Vervoort, bediende.
 Em. Vrancken, Scheepswerfstr. 21, Hoboken.
 R. Wagner, Lieve Vrouwstraat, 48, Ekeren.
 Alf. Wouters, notaris, Merxplas.